

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4



No 6

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati



74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982



Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 581 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-iyunda ruxsat etildi.

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi

Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori

Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori

Musayeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori

Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi

Djudi Smetana, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH

Krissi Lyuis, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH

Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya

Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyea Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.



MUNDARIJA

Oliy ta'lim islohotlarida – muhandislik maktablarini institutsional rivojlantirish asoslari	16
Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Abduqunduzova Nazokat Usmonqulovna	
Xufiyona iqtisodiyot mamlakatimiz rivojiga to'siq bo'lmoqda	20
Muxiddin Kalonov	
"Yashil" iqtisodiyotni moliyalashtirish amaliyotini takomillashtirish	24
Muhammadiyeva Maftuna	
Oliy ta'lim tizimidagi islohotlarda innovatsion yechimlarning zarurati	27
Abduqunduzova Nazokat Usmonqulovna	
Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishda ish beruvchilar va yonlanuvchilar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni aniq sotsiologik baholash.....	31
Dustmurodov Orifjon Ismatilloevich	
Перспективы развития средств размещения в экологическом туризме на охраняемых природных территориях Узбекистана.....	40
Ахмедходжаев Равшан Темурович	
Bank kartalari orqali ko'rsatilayotgan xizmatlari bozorining rivojlanish borasidagi asosiy tendensiyalari va muammolari	49
To'irov Yunus Alamovich	
Kichik biznes subyektlarida innovatsionraqabatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish orqali import o'rnini bosish strategiyasini shakllantirish istiqbollari.....	55
Rustamov Alisher Raxmataliyevich	
Nodavlat umumiy o'rta ta'lim maktabning faoliyati samaradorligini aniqlashda innovatsion usullardan foydalanish.....	62
Ustadjalilova Xurshida Aliyevna	
Tijorat banklarida bank risklarini boshqarishning strategik ahamiyati.....	67
Altibayev Xudayberdi Kuvandikovich	
Klaster iqtisodiy subyekt sifatida: mohiyati va tasnifi.....	71
Usmonov Sharofiddin Pazlitdinovich	
Tijorat banklari tomonidan yoshlar tadbirkorlik faoliyatini kreditlashning nazariy-uslubiy jihatlar.....	76
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li	
Oliy ta'lim muassasalari xalqaro tasnifi: nazariya va tendensiya.....	81
Yuldashev Iskandar Bahromovich	
Iqtisodiyot transformatsiyasi sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy resurslarini boshqarishda metodologik yondashuvlar va ilmiy qarashlar	86
Jiyanova Nargiza Esanboyevna	
Davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini samarali tashkil etish mezonlari va omillari.....	93
Z. Abdikarimova, S. Madaminov	
Savdo korxonalari boshqaruv samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....	97
Q. J. Mirzayev, Sh. M. Islomov	
Sociological Assessment of Migration Processes	102
Gulmurodov Kamoliddin Abdukodir ugli	
Current issues of business management in the context of digitalization of the economy	112
Safarov Bakhtiyor Djurakulovich, Kadirova Zulhumor Namazovna, Dadabaev Kuchkor Abdullaevich	
Методические основы маркетинговых стратегий акционерных обществ.....	118
Эркинов Шахзод Баходир ўғли	



Insurance Mechanisms in Foreign Trade: Mitigating Risk and Facilitating Global Commerce	125
Abirkulova Sohijjamol	
Improving the Conceptual Framework for Modernizing the Tax System (Using the Example of Uzbekistan)	130
Bakhrom Nomazov	
Ayollarning inson kapitalini rivojlantirishda kraudfanding platformasining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati	136
Bozorova Saxobat Abdujapparovna	
Evaluating the Environmental Sustainability of Uzbek Firms in the Green Economy.....	142
Nurbek Xalimjonov Ulugbek ugli	
O'zbekiston iqtisodiyotini innovatsion rivojlanishida inson kapitalining roli	148
Eshmirzayev Faruddin Ilhomjonovich, Salimova Zaxro Sobirjon qizi	
Agroklasterlarda asosiy vositalarni modernizatsiyalash va ta'mirlash xarajatlarini tahlil qilish	155
G'afforov Ilhomjon Ilyosjonovich, Mirzayev Behzod Abdug'ofur o'g'li, Narzullayev Nodirbek Aziz o'g'li	
Improving the Practice of Increasing the Effectiveness of Managing Innovation Processes in Commercial Banks	160
Juraev K. T.	
Tadbirkorlik subyektlari eksportini rivojlantirishda raqamli platformalardan foydalanish	164
Mamasoatov Dilshod Ravshanovich	
Iqtisodiyotni raqamlashtirish va yashirin iqtisodiyotni kamaytirishda solliqlarning roli va ahamiyati.....	169
Madraximov Baxtiyorjon Ortiqboy o'g'li, Rizayev Xabib Abduraufovich, Namazov Sa'dulla Namozovich	
O'zbekistonda "yashil" iqtisodiyotga o'tishning joriy holati tahlili.....	175
Rahmatullayeva Dilbar Olimovna	
Buxoro viloyatida savdo xizmatlari raqobatbardoshligini baholash uslubi-yatini takomillashtirish..	181
Raxmatov Akmal Anvar o'g'li	
The Contribution of Transport in the Development of Tourism Industry (Case Study: Uzbekistan).....	187
Rofeeva Rukhshona Shavkatovna	
Yoshlarning sayohat manzillarini tanlashdagi omillar	192
Qurbanbayev Shuhrat Bakbergenovich	
Improving the Effective use of Funds From Taxes and Fees in Kashkadarya Region	196
Shakhzod Zokhidov	
Iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi sharoitida sanoat korxonalarida iqtisodiy salohiyatni boshqarish	202
Kadirova Shaxnoza Ilhomovna	
Yangi O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida kadrlar tayyorlash masalalari.....	207
Usmonov Baxodir Suvonqulovich	
Temir yo'l transportida innovatsion faoliyatni rivojlantirish yo'llari	211
Nasimov Shavkat Vasiyevich	
O'zbekistonda banklararo raqobat.....	219
Zunnunova Xulkar Muxtorovna	
O'zbekistonning xalqaro moliya tizimiga integratsiyasini ta'minlashni takomillashtirish	225
Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna, Kuchkarov Sanjar Baxtiyarovich	
Respublikamizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollari	229
Abduxamid Abdumalikovich Bektemirov	
Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasining mohiyati.....	233
Aripov Oybek Abdullayevich, Madiyorov Shavkatbek Muxtarovich	



Aksiyadorlik jamiyatlarida konsolidatsiyalashgan moliyaviy holat to'g'risida hisobot tuzishning bosqichlari.....	237
Eshonqulov Azamat Abdiraximovich	
Davlat moliyaviy nazoratining turlari va shakllari.....	241
Karayev Payzillaxon Yusufxonovich	
Tog' turizmini rivojlantirish manfaatlarini yo'lida investitsiya resurslarini to'plash mexanizmlarini ishlab chiqish samaralari	245
Xidirov Alimardon Dagarovich	
The Main Role of the Teacher While Managing the Classroom and Some Aspects of Teaching English	248
Nilufar Turdiyeva	
Davlat xususiy sherikchilik faoliyatining menejment funksiyalari tizimida muvofiqlashtirishning ahamiyati	252
Suleymanov Farrux Raximjon o'g'li	
Qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmlari va sohada amalga oshirilayotgan tarkibiy-miqdoriy o'zgarishlar dinamikasi	256
G. Sh. Qo'ldosheva, A. J. Toshboyev	
Логистика в Азии: опыт и перспективы оптимизации	260
Каюмова Паризода	
Temir yo'l transportida yo'lovchi tashish imkoniyatlarini oshirishning zamonaviy yondoshuvlari ..	266
G. I. Abdulxamidova	
Повышение эффективности использования местных налогов и сборов в Кашкадарье: международная перспектива	272
Shahzad Zokhidov	
Financial and Credit Support for Investment and Innovative Developing Activities of a Tourist Enterprise	275
Rozokov Mukhammadaziz Mansurovich	
Роль контроля качества по хранению и переработке зерна в обеспечении продовольственной безопасности Республики Узбекистан	282
Холбекова Дилобар Расулжон кизи	
O'zbekistonda mahalla boshqaruvi tizimi faoliyatini takomillashtirish masalalari.....	289
Gafurov Ubaydullo Vaxabovich	
Kichik biznes va tadbirkorlik sharoitida oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishning xorijiy tajribasi	296
Dilnoza Meyliyeva	
Cross Cultural Preblems in International Business Negotiations	301
Xoldarova Fariza Tuxtabayevna	
Yengil sanoatning raqobatbatdosh hududiy-ishlab chiqarish klasterlarini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribani qo'llash	304
Haydarova Shoxista	
Konchilik sanoati korxonalarining innovatsion jarayonlarni rivojlantirish xususiyatlari	310
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
Korxonalarda risk boshqaruvi mexanizmlarini joriy etish va inson resurslaridan foydalanish istiqbollarini takomillashtirish	315
Tashpulatova Muniraxon Mahmudovna	
Spin korxonalar – texnologiyalarni tijoratlashtirishda muhim tuzilma sifatida	320
O'rinov Dilshodjon Axmadjonovich	
Mintaqalarda makroiqtisodiy barqarorlikning ta'minlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni takomillashtirish strategiyasi	324
Xolbekova Feruza Rasulovna	



Iqtisodiy o'sish va aholi daromadlari o'rtasidagi bog'liqlikning nazariy asoslari.....	329
Hasanova Nigora Hasan qizi	
Современное состояние маркетинга на рынке ценных бумаг Республики Узбекистан.....	334
Юлдашев Жамшид Аббарович	
Sog'liqni saqlash sohasida davlat-xususiy sheriklik asosidagi investitsion loyihalarni moliyalashtirish	340
S. A. Karabayev	
Axborot telekommunikatsiya tarmog'i korxonalarida korporativ boshqaruv samaradorligi	334
Temirov Anvarxon Abdulazizxonovich	
Qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmlari va sohada amalga oshirilayotgan tarkibiy-miqdoriy o'zgarishlar dinamikasi	347
G.SH.Qo'ldosheva ¹ , A.J.Toshboyev ²	
Yengil sanoatning raqobatbatdosh hududiy-ishlab chiqarish klasterlarini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribani qo'llash	351
Haydarova Shoxista	
Konchilik sanoati korxonalarining innovatsion jarayonlarni rivojlantirish xususiyatlari	357
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
Korxonalarda risk boshqaruvi mexanizmlarini joriy etish va inson resurslaridan foydalanish istiqbollari takomillashtirish	362
Tashpulatova Muniraxon Mahmudovna	
Spin korxonalar - texnologiyalarni tijoratlashtirishda muhim tuzilma sifatida	367
O'rinov Dilshodjon Axmadjonovich	
Yoshlarning sayohat manzillarini tanlashdagi omillar	371
Qurbanbayev Shuhrat Bakberganovich	
Mahalla institutini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning institusional tahlili.....	375
Bahriddinov Viqorjon Akbar o'g'li	
O'zbekistonda investitsion faoliyat, uni moliyalashtirishning zamonaviy ko'lamlari.....	380
va o'ziga xos xususiyatlari	
Kuvatova Oliya Sheraliyevna, Husenov Muhriddin Bahriddinovich	
Xalqaro moliya institutlari faoliyatining davlatlar rivojlanishiga ta'siri (Yevropa Taraqqiyot va Tiklanish banki misolida).....	384
Muxtorov Jahongir Muxtor o'g'li	
Davlat sektorida buxgalteriya hisobining xalqaro standartlariga muvofiq daromadlar hisobini tashkil etish	390
Meliboyev Akmal G'aybullayevich	
Qurilish materiallari ishlab chiqarish quvvatlari va asosiy ishlab chiqarish fondlarining tuzilishi hamda hajmi	394
Muxtasar Karimova Isroiljon qizi	
Ayollar tadbirkorligi nazariyasining takomillashuvi xususida.....	398
Sharofiddinova Gulnoza Iloxomjonovna	
O'zbekistonda soliq ma'murchiligida joriy etilgan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish masalalari	403
Maxmadustov Jalol Maxmadustovich	
Soliq majburiyatlari ijrosini takomillashtirish yo'llari	408
Mirzaaliyeva Gulchehra Abduvali qizi	
Сравнительное исследование финансовой отчетности, подготовленной в соответствии с мсфо и нсбу.....	413
Эргашева Шахло Тургуновна	



Innovatsion bank mahsulotlarini tashkil etishda xorijiy mamlakatlar tajribasi va raqamli transformatsiyaning ro'li.....	420
Rustamov Maqsud Suvonqulovich, Egamberganov Mirzabek Odilbek o'g'li	
Mintaqa mehnat bozori ishchi kuchiga talab va taklifni boshqarish vositasi sifatida	428
Umarov Oqil Omiljonovich, Abdullayev Umidjon G'afurovich	
Development of a Methodology for Assessing the Brand Equity of Higher Education Institutions	435
Zufarova Nozima Gulamiddinovna	
O'zbekiston qimmatli qog'ozlar bozorida tijorat banklarining o'rni	442
Avezov Ibrohim Ilhomovich	
Optimizing Digital Pedagogy through Database Applications and Data Mining for a Sustainable Digital Economy	448
Dilfuza Kuzikulova	
Xizmat ko'rsatish korxonalari faoliyati samaradorligini baholash usullarini takomillashtirish	454
Muradullayeva Nafisa Dilmurad qizi	
Talaba va o'quvchilarning kamolotida ma'naviy - ma'rifiy tadbirlarning ahamiyati	458
Quldoshev Asliddin Tursunovich	
To'qimachilik korxonalarining innovatsion faoliyatini baholash uslubiyo'tini takomillashtirish	461
Ikramov Maqsad Muratovich	
Davlat-xususiy sherikchilik asosidagi loyihalarni moliyalashtirish	467
To'irov Yunus Alamovich	
Mamlakatimizda pillachilik biznesini rivojlantirish orqali mahsulot ishlab chiqarish va uni qayta ishlash holatining tahlili	474
Turgunov Odilbek Maripovich	
Analysis of the investments in clean energy projects in the developing countries.....	478
Fayziyev Samandar Sobir ogli	
Chakana savdo korxonalarida innovatsion marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligini oshirish yo'llari	483
Kodirova Zulxumor Namazovna, Safarov Baxtiyor Djurakulovich	
O'zbekistonda raqamli bank xizmatlarining qo'llanilishida xorij tajribasining o'rni	489
Yo'ldosheva Iroda Ibodulla qizi	
O'z o'zini band qilishning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini o'lchashning asosiy yondashuvlari	493
Tursunxo'jayeva Gulnoza Jamoliddin qizi	
Tibbiy xizmatlarni rivojlantirishning muhim xususiyatlari	497
Axrorova M.F., Mirzayev Q.J.	
Qoraqalpog'iston respublikasida mikrokredit bank xizmatlarining rivojlanish holati iqtisodiy tahlili	502
Serjanov Aymurat Medetbaevich	
Mamlakatda qo'shilgan qiymat solig'ining yutuqlari va kamchiliklari, uni soddalashtirish hamda takomillashtirish yo'nalishlari	508
Mingturayev Abdusalom Abdumalik o'g'li, Orziqulov Ilyos Ixtiyor o'g'li, Boboqulov Jasur Avazovich, Adilov Zuxriddin Marip o'g'li	
Chet el kompaniyalarining "doimiy muassasa" konsepsiyasi mezonlariga yondashishni baholash hamda unga taaluqli foydani aniqlash masalalari	514
Rajapov Shuxrat Zaripbaevich	
Необходимость оценки и управления рисками в коммерческих банках в условиях устойчивого экономического развития	521
Каримов Шамсиддин Акрам угли	



Turistik xizmatlar bozorining rivojlanishida xorij tajribasini o'rganish.....	527
Ochilova Ozoda Toshquvatovna	
O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirishda budget siyosati tahlili	533
Abdullayeva Sayyora Aleksandrovna	
Soliq ma'murchiligida joriy etilgan jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish masalalari	540
Davletov Po'lat Torabayevich	
Banklarni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish ispaniya tajribasi	546
Egamova Maxfurat Esanovna	
Oliy ta'lim muassasalarini xalqaro tasnifining vujudga kelishi ilg'or tajribalari.....	551
Yuldashev Iskandar Bahromovich	
Soliq siyosati va uning strategiyasiga oid ilmiy tadqiqotlar tahliliy sharhi	557
Ismatov Xolbuta Begmatovich	
O'zbekiston xizmatlar bozorini rivojlantirishda uning xalqaro, mintaqaviy hamkorlik tashkilotlariga a'zoligining o'ziga xos jihatlari	564
Cho'ponov San'at Otanazarovich	
Analysis of the Regulatory Sandbox Concept and Its Application Under Environmental Regulation	571
YANG Xuan	
Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida budget xarajatlarini raqamli platformalar	576
Baxranov Bo'ston Axmedovich	



CHET EL KOMPANIYALARINING “DOIMIY MUASSASA” KONSEPSIYASI MEZONLARIGA YONDASHISHNI BAHOLASH HAMDA UNGA TAALUQLI FOYDANI ANIQLASH MASALALARI

Rajapov Shuxrat Zaripbaevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
mustaqil izlanuvchi i.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada jahon tajribasi bo'yicha ikkiyoqlama soliq shartnomalarining birlamchi va asosiy vazifasi ikkiyoqlama soliqqa tortish muammosini bartaraf etish va shu tariqa transchegaraviy kapital va savdo harakatlarini yengillashtirish bo'yicha ilmiy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: rezidenti, norezident, ikki yoqlama soliqqa tortish, offshor, daromad manbai, soliq ma'muriyatchiligi, soliq hisoboti, an'anaviy reja, xalqaro soliqqa tortish, global daromad, mulkiy soliqlar.

Аннотация: В данной статье, исходя из мирового опыта, основной и основной задачей двусторонних налоговых соглашений является устранение проблемы двойного налогообложения и тем самым облегчение трансграничного перемещения капитала и торговли.

Ключевые слова: резидент, нерезидент, двойное налогообложение, оффшор, источник дохода, налоговое администрирование, налоговая отчетность, традиционный план, международное налогообложение, глобальный доход, налоги на имущество.

Abstract: In this article, based on the world experience, the primary and main task of bilateral tax treaties is to eliminate the problem of double taxation and thus to facilitate cross-border capital and trade movements.

Key words: resident, non-resident, double taxation, offshore, source of income, tax administration, tax reporting, traditional plan, international taxation, global income, property taxes.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida ro'y berayotgan globallashuv jarayoni mamlakatlar tomonidan ikkiyoqlama soliqqa tortishni bartaraf etishga doir xalqaro tashkilotlarning me'yorlaridan kengroq foydalanishni taqozo etmoqda. Buni iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotiga a'zo davlatlar, shuningdek, "soliq masalalari bo'yicha o'zaro ko'ptomonlama ma'muriy yordam to'g'risidagi Konvensiyalar ishtirokchisi bo'lgan 120 tadan ortiq mamlakat va yuridiksiyalarning, ikkiyoqlama soliqqa tortishni bartaraf etishni oldini olish bo'yicha soliqqa oid kelishuvlarida ko'rish mumkin.

Dunyoning turli davlatlar rezidentlariga soliq solishda ikkiyoqlama soliq solishni oldini olish bo'yicha davlatlararo hamkorlikni kuchaytirishga alohida ahamiyat berilmoqda. Norezident yuridik shaxslar faoliyatiga soliq solish mexanizmlarini soddalashtirgan holda ular tomonidan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lashdan bo'yin tovlash yoki olingan foydani soliq solishdan olib chiqib ketishga qarshi ta'sirchan vositalarni qo'llash bo'yicha xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilish bilan bog'liq masalalarni huquqiy tartibga solish muhim ahamiyat kasb etib bormoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Milliy soliq to'lovchilar faoliyatini rag'batlantirishda ikki yoqlama soliqqa tortishni bartaraf etish mexanizmlarini takomillashtirish mavzusiga oid qisqacha adabiyotlar sharhini keltiramiz.

N.A.Solovyova ushbu soliq to'lovchining ikki (yoki undan ortiq) hududlarda xuddi shu obyektga nisbatan xuddi shu davrlar uchun taqqoslanadigan soliqqa tortish, deb baholadi [1].

V.V.Semenixin IHTT tomonidan taklif qilingan ta'riflarni tahlil qilgan holda buni umumiy qabul qilingan tushuncha sifatida qabul qiladi ya'ni "Ikki yoqlama soliq solish – bu bir mamlakatning o'zida bir xil daromadga yoki turli soliqlarga bir vaqtning o'zida soliq solish deb qaraydi[2].



L. V. Polejarovanning pozitsiyasi ham shu nuqtayi nazardan kelib chiqadi: “Xalqaro ikki tomonlama soliqla tortish – bu ikki (yoki undan ko’p) hududlarda bir soliq to’lovchidan xuddi shu obyektga va o’sha davrlarga nisbatan taqqoslanadigan soliqlarni yig’ishdan iborat”, deb takidlagan [3].

Rossiyalik olim A.I.Pogorleskiy quyidagi to’rt maqsadga erishishga harakat qilishi lozimligini o’zining “Международное налогообложение” ya’ni “Xalqaro soliqla tortish” darsligida keltirib o’tgan[4].

O’zbekiston Respublikasining xorijiy mamlakatlar bilan soliq sohasidagi hamkorligi bo’yicha, O’zbekiston xalqaro huquqning teng huquqli subyekti sifatida dunyoning boshqa mamlakatlari bilan soliqla tortish sohasidagi shartnomaviy-huquqiy bazani mustahkamlash bo’yicha soliq siyosatini ildamlilik bilan yuritmoqda. 1993-yildan boshlab O’zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo’mitasi soliqla tortish sohasida yaqin va uzoq xorijdagi mamlakatlar bilan xalqaro shartnomalar tizimini shakllantirish bo’yicha ishlar olib bormoqda. Bugungi kunda dunyoning turli mamlakatlari bilan 52 ta ikki tomonlama shartnomalar imzolangan keltirib o’tgan[5].

Masalan, Xitoy Xalq Respublikasi soliq qonunchiligida mamlakatda 2 va undan ortiq doimiy muassasa orqali faoliyat yuritayotgan norezidentga soliq organlarining roziligi bilan yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig’ini jamlangan holda to’lash imkoniyati beriladi[6].

Ikkiyoqlama soliqla tortish tushunchasiga Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining (IHTT) lug’utida “ichki” va “xalqaro” ikkiyoqlama soliqla tortish nuqtayi nazardan ta’rif berilgan:

“Ichki” ikkiyoqlama soliqla tortishda soliqlarni undirish davlatlar o’zlarining tenglik darajadagi mustaqil soliq organlari tomonidan, o’z vakolatlari doirasida undirilganda yuzaga keladi[7].

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

O’zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 43-moddasiga asosan soliq to’lovchining daromadlari O’zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromadlar yoki O’zbekiston Respublikasidan tashqaridagi manbalardan olingan daromadlar jumlasiga kiritilishi mumkinligi keltirilgan. O’zbekiston Respublikasidagi iqtisodiy faoliyatdan olingan daromadlar hamda O’zbekiston Respublikasining yurisdiksiyasi, huquq layoqati yoki uning davlat organlari va iqtisodiy munosabatlarning boshqa subyektlari bilan iqtisodiy munosabatlarga bevosita bog’liq bo’lgan boshqa daromadlar O’zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromadlar jumlasiga kiradi. Agar soliq kodeksning qoidalari daromatlarni O’zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromatlarga yoki O’zbekiston Respublikasidan tashqaridagi manbalardan olingan daromatlarga qat’iy kiritish imkoniyatini bermasa, daromadni u yoki bu manbaga kiritish Soliq qo’mitasi tomonidan amalga oshiriladi. Mazkur daromadlarning O’zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromatlarga kiritish mumkin bo’lgan ulushi va O’zbekiston Respublikasidan tashqaridagi manbalardan olingan daromatlarga kiritish mumkin bo’lgan ulushi ayni shunday tartibda aniqlanadi.

Norezidentlarning doimiy muassasa bilan bog’liq bo’lmagan daromadlariga soliq solishning o’ziga xos xususiyatlari ko’rib chiqadigan bo’lsak, soliq kodeksining 351-moddasiga asosan norezidentning O’zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan va doimiy muassasa bilan bog’liq bo’lmagan daromadlaridan olinadigan soliq norezidentga daromad to’lovchi soliq agenti tomonidan hisoblab chiqariladi va ushlab qolinadi. Soliqning ushlab qolinishi soliq to’lovchining daromadlaridan bunday daromadlarning har bir to’lovi paytida amalga oshiriladi.

Quyidagilar norezidentlarning O’zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromadlar jumlasiga kirmaydi:

1) faqat tashqi savdo operatsiyalarini amalga oshiruvchi shaxs nomidan va uning manfaatlarini ko’zlab amalga oshirilgan hamda faqat O’zbekiston Respublikasida tovar sotib olish yoki O’zbekiston Respublikasi hududiga tovar olib kirish bilan bog’liq tashqi savdo operatsiyalaridan olingan daromadlar.

O’zbekiston Respublikasi hududiga tovarlar olib kirish bilan bog’liq operatsiyalarga nisbatan mazkur qoida quyidagi shartlarga rioya etgan holda import bojxona tartib-taomiliga joylashtirilganda qo’llaniladi:

- tovarni yetkazib berish ushbu shaxs tomonidan O’zbekiston Respublikasi hududida joylashgan saqlash joylaridan amalga oshirilmasa;

- tovar chet el yuridik shaxsining O’zbekiston Respublikasidagi doimiy muassasasi orqali sotilmasa.

Soliq kodeksida ko’rsatilgan shartlardan hech bo’lmaganda bittasi bajarilmagan bo’lsa, yuridik shaxsning O’zbekiston Respublikasidagi faoliyatiga taalluqli daromadlarining bir qismi tovarni realizatsiya qilish chog’ida O’zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromad deb e’tirof etiladi.

Norezident tomonidan montaj va ishga tushirish-sozlash xizmatlari, xodimlarni o’qitish xizmatlari va boshqa shu kabi xizmatlar ko’rsatilishini nazarda tutuvchi asbob-uskunalar sotib olish yoki sotish bo’yicha xalqaro shartnomada ko’rsatiladigan xizmatlar qiymati alohida ko’rsatilmagan bo’lsa, norezidentning soliq solinadigan daromadi bunday asbob-uskunalar (qurilmalar, mexanizmlar, butlovchi va ehtiyot qismlar) qiymatining 20 foiziga teng, deb qabul qilinadi. Xuddi shunday qoidalar, shuningdek O’zbekiston Respublikasi hududida norezident vakillarining tashqi savdo shartnomasi bo’yicha asbob-uskunalarini montaj qilish, o’rnatish yoki



ishga tushirish-sozlash paytida haqiqatdan mavjud bo'lgan taqdirda, hattoki ushbu shartnomada norezidentlar tomonidan montaj va ishga tushirish- sozlash ishlarini amalga oshirish, ular tomonidan xodimlarni o'qitish xizmatlarini va boshqa shu kabi xizmatlarni ko'rsatish nazarda tutilmagan bo'lsa ham, qo'llaniladi;

2) O'zbekiston Respublikasidan tashqarida xizmatlar ko'rsatishdan olingan daromadlar, bundan mazkur moddaning ikkinchi qismida nazarda tutilgan xizmatlar ko'rsatishdan olingan daromadlar mustasno.

Xizmat ko'rsatish bo'yicha kontraktida norezident tomonidan O'zbekiston Respublikasi hududida ham, uning tashqarisida ham xizmatlar ko'rsatilishini nazarda tutuvchi qoidalar mavjud bo'lganda, belgilangan soliqni hisoblab chiqarish va ushlab qolish tartibi xizmatlarning har bir turi uchun alohida-alohida qo'llaniladi. Norezident tomonidan yagona ishlab chiqarish-texnologik sikl doirasida xizmat ko'rsatishning har bir bosqichi norezidentning daromadlaridan to'lov manbaida soliqni ushlab qolish maqsadida xizmatlarning alohida turi sifatida ko'rib chiqiladi. Bunda kontrakt bo'yicha norezident daromadlarining umumiy summasi O'zbekiston Respublikasida va uning tashqarisida xizmatlar ko'rsatishdan olingan daromadlarga asoslangan tarzda taqsimlangan bo'lishi kerak. Soliq kodeksi qoidalarini qo'llash maqsadida norezident xizmat oluvchiga norezidentning umumiy daromad summasi O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatishdan olingan daromadlar va uning tashqarisida xizmat ko'rsatishdan olingan daromadlarga taqsimlanganligini tasdiqlovchi, O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlariga va chet davlatning qonun hujjatlariga muvofiq tuzilgan, norezident tomonidan tasdiqlangan hisob-kitob hujjatlarining ko'chirma nusxalarini taqdim etishi shart. Bunday taqsimlanish mavjud bo'lmaganda, ham O'zbekiston Respublikasida, ham uning tashqarisida xizmat ko'rsatishdan norezidentga to'lanadigan daromadning butun summasiga soliq solinishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining 352-moddasiga asosan quyidagilar soliq agentlari deb e'tirof etiladi:

- 1) yuridik shaxslar, shu jumladan soliq to'lovchilar konsolidatsiyalashgan guruhining ishtirokchilari;
- 2) yakka tartibdagi tadbirkorlar;
- 3) faoliyatini doimiy muassasalar orqali amalga oshiruvchi norezidentlar;
- 4) norezident bo'lgan yuridik shaxslarning O'zbekiston Respublikasidagi vakolatxonalari;
- 5) soliq kodeksning 351-moddasida ko'rsatilgan mol-mulkni oluvchi jismoniy shaxslar va O'zbekiston Respublikasi norezidenti bo'lgan yuridik shaxslar, shuningdek yuridik shaxs tashkil etmagan holda chet el tuzilmalari.

Norezidentlarga to'lanadigan daromadlardan olinadigan soliq summasini hisoblab chiqarish va ushlab qolish soliq agenti tomonidan daromadlarning barcha turlari bo'yicha amalga oshirilmadigan holatlari ham majud. Bunday holatlar 2.6-jadvalda keltirilgan.

O'zbekiston Respublikasi tashkilotlarining ikkiyoqlama soliqqa tortishni bartaraf etish chet el soliqlarini hisobga olish usuli bilan amalga oshiriladi. Soliqlarni to'lashdan qochishga qarshi alohida choralar mavjud (transfert narxlarini tartibga solish, kapitallashtirish qoidasi). Biroq, xalqaro soliqlarning barcha tamoyillari O'zbekistonda soliq tizimida to'liq hisobga olinmaydi. O'zbekiston soliq tizimida, shuningdek, xalqaro tashkilotlarni soliqqa tortishning xalqaro amaliyotida, hududiy soliq solish prinsipi qo'llaniladi va "doimiy muassasa" tushunchasidan foydalanib, O'zbekistonda xorijiy yuridik shaxsning "mavjudlilik bosqichi"ni aniqlash uchun mezonlar tizimi ishlab chiqilgan. "Doimiy muassasa" atamasi maxsus soliq ma'nosiga ega va xorijiy tashkilotning soliq maqomini belgilaydi.

Doimiy muassasaning yo'qligi chet el tashkilotining O'zbekistondagi faoliyatidan soliqqa tortishning mumkin emasligiga olib keladi. Qonunda "doimiy muassasa" atamasining ta'rifi belgilanmagan, faqat uning mezonlari keltirilgan, ular xorijiy tashkilotning O'zbekistonda doimiy faoliyat yuritadigan joyi, bunday faoliyatning tadbirkorlik xususiyati va uning muntazamligiga bog'liq. Shu bilan birga, O'zbekistonda xorijiy tashkilotning doimiy vakolatxonasini ochishga olib keladigan bir qator biznes usullari ko'rsatilgan. "Doimiy muassasa" konsepsiyasida mezonlarga asoslangan yondashuvlarni baholashda biz qonun hujjatlarida doimiy muassasa uchun asosiy mezonlardan biri - faoliyatning doimiylik mezoni belgilanmaganligini aniqladik.

Bunda xorijiy tashkilotning har qanday faoliyati O'zbekiston Respublikasida soliqqa tortiladigan deb tan olinishi mumkin. Bundan tashqari, virtual faoliyatni (Internet-xizmatlar, elektron tijorat, veb-sahifalar) amalga oshirishda qonunda ko'zda tutilgan mezonlar qo'llanilmaydi, chunki ular joylar, vakolatli shaxslar va mulkiy bazaning mavjudligi bilan bog'liq. O'zbekiston qonunchiligida belgilangan chet el tashkilotining daromadini aniqlash usuli xorijiy davlatning soliq holatining o'ziga xos xususiyatlarini yetarli darajada davlat daromad manbasida cheklangan soliqqa tortish zarurati va shu maqsadda foydani aniqlashda bilvosita usullarni qo'llash bilan bog'liq amaliyotini hisobga olmaydi. Agar xorijiy tashkilot tomonidan O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olingan daromad miqdori, uning boshqa mamlakatlardagi barcha manbalaridan olgan daromadlarining miqdori soliq hisobi ma'lumotlaridan aniqlanishi mumkin bo'lmasa, amalda doimiy muassasaning daromdlari yoki xarajatlari tegishli ko'rsatkichlarning mutanosib taqsimlanishi bilan belgilanadi. Chet el korxonasining bosh idorasining soliq hisobi va daromadlar va xarajatlarni taqqoslash orqali O'zbekistonda soliq solinadigan foyda kelgusida hisoblash uchun doimiy vakolatxonaga "o'tkaziladi". O'zbekiston Respublikasida bilvosita xarajatlar



usuli bilan doimiy muassasa bilan bog'liq daromadlarni hisoblash imkoniyati faqat doimiy va boshqa shaxslarning foydasiga ishlab chiqarish va yordamchi tushdagi faoliyatni doimiy ravishda ta'sis etish yo'li bilan haq olishni mo'ljallamagan holda cheklanadi.

Chet el korxonasi, shuningdek, bevosita O'zbekiston Respublikasida faoliyatni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lmagan O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan passiv daromad olishlari mumkin. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksida alohida bob yoki moddalarida O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olinadigan daromad hisoblanadigan va daromad turiga qarab foiz miqdorlarida daromad manbaidan soliq solinadigan chet el korxonalarining daromadlari ro'yxati keltirilmagan. Bunday daromadlarning ro'yxati yopiq holatda bo'lmashligi kerak, bu ba'zi holatlarda qo'shimcha ravishda daromadning oshkor etmaslik xususiyatini belgilash zaruratini tug'diradi. Amaldagi qonunchilikka ko'ra, bu juda qiyin va subyektiv bo'lib tuyuladi, chunki soliq kodeksining alohida bob yoki moddalarida ma'lum daromadlarni O'zbekistondagi yoki xorijiy davlatlardagi manbalar daromadlari sifatida tasniflash uchun yondashuvlar va mezonlar belgilanmagan.

O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining xorijiy tashkilotlarning daromadlarini to'lov manbaida soliqqa tortish tartibini belgilaydigan quyidagi qoidalarini takomillashtirilishini talab qiladi. Bunda, O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksining tegishli moddasida O'zbekiston Respublikasining ko'chmas mulkining qat'iy belgilangan ulushi ko'rinishidagi mezon mavjud – O'zbekiston Respublikasining hududida joylashgan aksiyalar emitenti, ushbu tashkilotning aktivlaridan agar oshib ketgan bo'lsa, chet el korxonalari tomonidan aksiyalarni sotishdan tushgan mablag'lar (O'zbekiston Respublikasidagi manbalardan olinadigan daromadlarga tegishligi bo'yicha). Manba bo'yicha soliqqa tortiladigan hudud O'zbekiston hisoblanadi. Belgilangan qiymatlarni O'zbekistonda tadbirkorlik ishi bo'yicha aylanmalarini qabul qilingan hujjatlar asosida aniqlashning iloji yo'q bo'lgan sabablarni agar qoidalar asosida sezilarli darajada to'g'irlash imkoni bo'lsa, ushbu qoidani soliq kodeksiga o'zgartirish kiritib amalda qo'llash mumkin.

O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksining tegishli moddalarida, tashkilotlarni daromadlarni topshirish orqali soliqlarni to'lashdan bo'yin tovlash usullaridan biri sifatida ushbu moddadan foydalanishni rag'batlantiradigan mol-mulkni, tovarlarni, mulkiy huquqlarni O'zbekistonda sotishdan chet el korxonalarining soliq darajasi past yoki nolga teng bo'lgan davlatlarga xos bo'lgan holatlarda daromadlariga soliqqa tortilmaslik imkonini beradi.

Shunday qilib, qonun hujjatlarida tegishli qarshi choralar mavjud bo'lmagan taqdirda ikkiyoqlama soliqqa tortishni yo'q qilish mexanizmidan nafaqat ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish, balki soliq solishning oldini olish uchun ham foydalanish mumkin.

O'tkazilgan tadqiqotlar davomida O'zbekistonda xorijiy tashkilotlarning foydasini (daromadlarini) soliqqa tortish sohasida quyidagi kamchiliklarni aniqlashga imkon berdi:

- soliq to'lovchilarning daromad manbai va soliq holatini xalqaro soliqqa tortishning eng muhim konsepsiyalari mezonlari belgilanmagan;

- xorijiy tashkilotning doimiy muassasa etib ta'sis etilishi mezonlari noma'lum;

- xorijiy tashkilotning daromadini aniqlash usuli foydani aniqlashning bilvosita usullaridan foydalanish zarurati bilan bog'liq bo'lgan xorijiy tashkilotning soliq holatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olmaydi. Foyda aniqlashda bilvosita usullardan foydalanishni cheklash daromad solig'i tushumlarining 4 baravar kamayishiga olib keldi;

- doimiy tashkilotning daromadini uni hisoblashda ishlatiladigan usullarning nomukammalligi bilan aniqlashda, boshqarish ba'zi hollarda qiyin bo'lib, bosh idoraning hujjatlarini o'rganish uchun soliq organlari tomonidan "maxsus tekshiruv" ga olib kelishi mumkin;

- xalqaro shartnomalar qoidalarini soliq majburiyatlari miqdorini va xorijiy qurilish tashkilotlari tomonidan ularni bajarish muddatlarini to'g'ri belgilash bo'yicha amalga oshirish mexanizmi yaratilmagan;

- O'zbekiston Respublikasida tashkilotlarning buxgalteriya hisobida ham, biznes qoidalarida ham qo'llanilmaydigan ko'rsatkichlardan foydalangan holda, xorijiy tashkilotlarning daromadlarining ayrim turlariga (masalan, aksiyalarni sotishdan) soliq solish bilan bog'liq qonunchilik normalarini yaratilmagan;

- Qonunchilik O'zbekistonda mol-mulk va tovarlarni sotishdan xorijiy tashkilotlarning daromadlarini soliqqa tortishdan ozod qilishni nazarda tutadi. Transmilliy operatsiyalardan foydalangan holda ushbu daromadlardan soliqlarni to'lashdan bo'yin tovlashga qarshi qonuniy choralar mavjud bo'lmasa, bunday qoidalar daromadlar va kapitalni O'zbekistondan soliqqa tortish darajasi past yoki nolga teng bo'lgan mamlakatlarga o'tkazilishini osonlashtiradi;

- xalqaro shartnomalarni qo'llash tartib-qoidalarining asossiz liberal xususiyati xorijiy tashkilotlarning soliq tizimini suiiste'mol qilishdan himoya qilish muammosini keltirib chiqaradi. Soliqqa oid masalalarni tartibga soluvchi ayrim xalqaro shartnomalar qonun hujjatlarida belgilangan tartibni amalga oshirish tartibiga ega emas.

O'zbekiston Respublikasida xalqaro ikki tomonlama soliqqa tortishni bartaraf etish mexanizmining ikkinchi muhim elementi Soliq kodeksining alohida belgilangan qoidalar bilan belgilangan tashqi soliq kredit tizimi hisoblanadi. Rezidentlar yondashuvidan foydalanganda O'zbekistondagi tashkilotlarini xalqaro ikki tomonlama



soliqqa tortish muammosi chet elda to'langan soliq'larga tashqi soliq kreditini berish orqali hal yetiladi. Shu bilan birga, qonun hujjatlarida soliq imtiyozlari O'zbekiston Respublikasida xorijiy daromadlarga to'lanadigan soliq summasi bilan cheklanadi.

Ikki tomonlama soliqqa tortishni bartaraf etish va uning O'zbekistondagi soliq stavkasini cheklashning ushbu usulini qo'llash daromad solig'i stavkasi O'zbekiston stavkasidan kam yoki unga teng bo'lgan mamlakatlarda investitsiyalarni amalga oshirishda "eksport neytralligi" tamoyiliga rioya qilishni ta'minlaydi. Daromad solig'i stavkasi O'zbekistondagi soliq stavkasidan yuqori bo'lgan xorijiy mamlakatda daromadlarning paydo bo'lishi ushbu tashkilot uchun katta soliq yukini keltirib chiqaradi, ammo bundan tashqari, O'zbekiston soliq stavkasidan tashqarida to'langan soliq miqdori uchun O'zbekiston budjetidan kompensatsiya bo'lmaydi.

AQSH, Rossiya Federatsiyasi, Qozog'iston Respublikasida ikkiyoqlama soliq solishning oldini olish bo'yicha shartnomalar tuzishda namunaviy shartnoma asosida amalga oshirish tajribasi o'rganilib, O'zbekiston Respublikasining chet davlatlar bilan ikkiyoqlama soliq solishning oldini olish bo'yicha shartnomalarni tuzishda kelib chiqishi mumkin bo'lgan xatoliklarning oldini olish hamda shartnoma qoidalarini bir xilda tuzilishini ta'minlash va ularning amalga oshirilishini bir xillashtirish uchun ikkiyoqlama soliq solishning oldini olish bo'yicha Namunaviy shartnomani ishlab chiqish va tasdiqlash zarur.

O'zbekiston Respublikasining xorijiy mamlakatlar bilan soliq sohasidagi hamkorligi bo'yicha, O'zbekiston xalqaro huquqning teng huquqli subyekti sifatida dunyoning boshqa mamlakatlari bilan soliqqa tortish sohasidagi shartnomaviy-huquqiy bazani mustahkamlash bo'yicha soliq siyosatini ildamlilik bilan yuritmoqda. 1993-yildan boshlab O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi soliqqa tortish sohasida yaqin va uzoq xorijdagi mamlakatlar bilan xalqaro shartnomalar tizimini shakllantirish bo'yicha ishlar olib bormoqda. Bugungi kunda dunyoning turli mamlakatlari bilan 52 ta ikki tomonlama shartnomalar imzolangan¹. Bu shartnomalar quydagi yo'nalishlar asosida amaliyotga tadbir etib kelinmoqda:

1. Ikki tomonlama soliqqa tortishga yo'l qo'ymaslik, daromad va kapital solig'ini to'lashdan bosh tortishning oldini olish to'g'risidagi shartnomalar.

2. Soliq qonunchiligiga amal qilish, shuningdek, soliq qonunchiligini buzishga qarshi kurash bo'yicha o'zaro yordam va hamkorlik masalalari va soliqqa tortish sohasida axborot almashish to'g'risidagi shartnomalar.

Xalqaro soliq munosabatlarida norezidentlar ishtirokidagi kelishuvlarda ikkiyoqlama soliq solishga yo'l qo'ymaslik uchun xalqaro bitimlar normalarini amaliyotda to'g'ri va o'z vaqtida qo'llash kerak. Xalqaro soliq munosabatlarda norezidentlar uchun faoliyatlarini soliqqa tortish munosabatlarini tartibga solishda ahdlashuv davlat va o'zga ahdlashuv davlatlar o'rtasidagi bitim tuzishdagi asosiy muammo nimada ekanligini bilishimiz kerak bo'ladi.

Qonun hujjatlariga tez-tez o'zgartirishlar kiritiladi, ko'pchilik mutaxassislar bu o'zgartirishlar bilan tanishib chiqishga, ularning mohiyatini anglashga, amaliyotda qanday qo'llanilishini bilib olishga ulgurmayaptilar. Bundan tashqari, mamlakatimizda tashqi iqtisodiy faoliyatni, xususan, xorijiy investitsiyalarni jalb etishni faollashtirish islohotlari amalga oshirilmoqda. Xorijiy valyutalarni ayirboshlash kursini liberallashtirish katta imkoniyatlarni, daromadni xorijga repatriatsiya qilish imkoniyatini yaratdi. O'z-o'zidan, soliq solish masalasi yuzaga keladi va har bir vaziyatga yakka tartibda yondashuv talab etiladi.

Soliq kodeksining alohida bobida norezidentlar ishtirokidagi bitimlar bo'yicha daromadlarga soliq solish masalalari yoritilgan. Bunda, xalqaro soliqqa tortish bo'yicha shartnomalarga jo'natma havolalar, shuningdek xalqaro shartnomalar normalarini qo'llashga talablar mavjud. Hozirgi paytda ikkiyoqlama xalqaro bitim va shartnomalarning mazmuni bilan tanishib chiqish muhim hisoblanib, bu o'z navbatida barchasi ikkiyoqlama soliq solishning oldini olish maqsadida tasdiqlangan.

Shuningdek, shartnomalarda nazarda tutilgan stavkalar O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida ko'rsatilgan stavkalardan kamroq bo'lishi va muassasa va tashkilotlardagi mavjud mutaxassislar bunday normalar mavjudligini yoki ular amaliyotda qanday qo'llanishi tartiblarini to'liq o'zlashtirmagan bo'lishi mumkin.

Mazkur muammolarni yechimini topish va o'zaro tajribalarni almashish maqsadida, xalqaro konferensiyalarni tashkil etish lozim. Xususan:

-mazkur konferensiyalarda xalqaro soliq munosabatlariga tegishli bitim, kelishuv va shartnomalarni hisobga olgan holda, normativ-huquqiy hujjatlarini muvofiqligini muhokama qilib, aniq yechimlarni tahlil qilish va alohida ahdlashuv davlatlar bilan kelishuvlarga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritib, albatta, qaysi hujjatda qanday normalar mavjudligini bilishi uchun o'quv seminarlar ham tashkil etilib, seminar yakunida xalqaro soliq munosabatlaridagi mutaxassis tayyorlash darajalarini belgilab, maxsus sertifikatlar berishni tashkil etish;

- internet tarmog'ida alohida xalqaro soliq munosabatlariga doir internet saytlarini va dasturlar ishlab chiqish.

Bunday muammolarni bartaraf etish hisobiga ko'pincha xatoga yo'l qo'yilishiga sabab bo'ladigan jihatlar oldi olinadi va ikkiyoqlama soliqqa tortishni bartaraf etishda huquqiy bazaga ega bo'ladi. Bunda asosan e'tibor beriladigan jihatlari mavjud. Xususan:

1 <https://soliq.uz/page/xalqaro-hamkorlik>.



Xalqaro soliq munosabatlarini takomillashtirish maqsadida ahdlashuv davlatlaridagi norezidentlari faoliyatida huquqni qo'llash amaliyotiga kirishishdan oldin hamkor davlati bilan tuzilgan bitimni va bayonnomalarni o'rganib chiqish muhim hisoblanadi.

Bayonnomada bitimning u yoki bu normalarini qo'llashga doir tushuntirishlarni aniq normalarini mutaxassislar o'rganib bilib oladilar. Normaning yuridik jihatdan kuchga kiritilishi va bekor qilinishi bayonnomada qayd etilgan hollarga asoslangan bo'lishi mumkinligiga ham alohida e'tibor beriladi.

2. Xalqaro ikkiyoqlama soliq tortishni oldini olish maqsadida tuzilgan shartnoma bo'yicha imtiyozlarni qo'llash uchun norezident xalqaro shartnoma amalda bo'lgan davlatning rezidenti va haqiqatan ham daromad benefitsiari hisoblanishini tasdiqlashi kerak. Bu esa, o'z navbatida, norezidentlarni ahdlashuv davlatlarning rezidentligini tasdiqlovchi hujjatni taqdim etishi kerakligini bildiradi. Bunda xalqaro amaliyotda bunday hujjat konsullik legallashtiruvidan o'tishi yoki apostil qo'yilishi lozim. Biroq Gaaga konvensiyasining konsullik legallashtiruvini bekor qilinganligi to'g'risidagi normasi ahdlashuv davlatlarning tadbirkorlarida tushunmovchilikni tug'dirmoqda. Bu davlatlar hammasi ham mamlakatimiz bilan apostil qo'yish amaliyotiga o'tishmagan. Xorijiy davlatlarning Germaniya, Belgiyada va shunga o'xshash davlatlarda hozirgacha konsullik legallashtiruvini amaliyoti mavjud.

O'zbekiston Respublikasi bo'yicha ikki tomonlama soliq shartnomalari bo'yicha umumiy nuqtayi nazar va tahliliy ma'lumotlarga e'tiborni qaratadigan bo'lsak, hozirgi kunda chegaralararo iqtisodiy faoliyat bu an'anaviy milliy soliq tizimidagi hokimiyat boshqaruvlarida ikkita asosiy muammoni keltirib chiqaradi: milliy talablarning o'zaro mos kelmasligi bu ikkiyoqlama soliqqa tortish va soliqlardan bo'yin tovlashga sabab bo'ladi. Bu, o'z navbatida, hukumatlar o'rtasida xalqaro shartnomalarga ehtiyoj paydo bo'ladi. Soliq masalalari bo'yicha xalqaro hamkorlik ikkiyoqlama soliqqa tortishni bartaraf etish haqidagi shartnomalar asosida boshqariladi va ular odatda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT) va Birlashgan millatlar tashkiloti (BMT) tomonidan ishlab chiqilgan model konvensiyalariga amal qiladi. Hozirgi paytda xalqaro soliq masalalari bo'yicha ko'p tomonlama hamkorlik juda cheklangan. Bundan tashqari Respublikamiz soliq qonunchiligini, jumladan norezidentlar faoliyatiga soliq solish tartibini takomillashtirish hamda chet el kompaniyalarining O'zbekistonda faoliyat olib borishi shart-sharoitlarini yaxshilash mamlakatimizga chet el investitsiyalarini jalb qilishdek eng zarur masalani hal etishda muhim rol o'ynaydi. Soliq qonunchiligimizda norezident yuridik shaxslar, ayniqsa faoliyatini doimiy muassasa orqali amalga oshiradigan norezident yuridik shaxslar foydasiga soliq solish tartibini yanada soddalashtirish va takomillashtirish talab qilinadi. Chunki amaldagi qonunchilikda ularning mamlakatimiz hududida mahalliy kompaniyalar singari faoliyat olib borishi uchun bir xil sharoitlar yaratilmagan.

Yurtimizda tadbirkorlik faoliyatini yuritishni rejalashtirgan xorijiy kompaniyalar mamlakat hududida o'z sho'ba korxonalari yoki ularning ulushi mavjud bo'lgan tadbirkorlik subyektlarini tashkil etib faoliyat yuritishi mumkin. Bunda mazkur korxonalar alohida yuridik shaxs hamda O'zbekiston Respublikasi rezidenti hisoblanadi. Agar xorijiy korxona O'zbekistonda biznes-faoliyatni bevosita o'zi olib boradigan bo'lsa, mazkur faoliyat norezident yuridik shaxsning doimiy muassasasini tashkil etishni talab qiladi. Doimiy muassasa institutining soliq munosabatlariga kiritilishiga chet el yuridik shaxsining boshqa davlat hududida faoliyat olib borishi va ushbu faoliyat natijasida daromad olishini tartibga solish sabab bo'ldi. Umumqabul qilingan qoidalarga ko'ra, doimiy muassasani shakllantirish uchun shunchaki rasmiyatchilik talablarini (masalan, davlat ro'yxatidan o'tkazish va h.k) bajarish shart qilinmaydi, balki doimiy muassasa hosil bo'lishining eng asosiy sharti bir mamlakat rezidenti bo'lgan yuridik shaxsning boshqa davlat hududida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishidir.

Bir nechta doimiy muassasa orqali faoliyat yuritayotgan norezident uchun hisobot topshirish va soliq to'lashdagi cheklovlar borasida shunday holatlar mavjudki, bir norezident O'zbekiston Respublikasi hududida bir nechta doimiy muassasa orqali faoliyat yuritishi mumkin. Masalan, xorijning qurilish kompaniyasi bir paytning o'zida bir nechta viloyatda qurilish ishlarini olib borishi mumkin. Bunda norezident yuridik shaxsning respublika hududida bir nechta doimiy muassasasi vujudga keladi va mazkur doimiy muassasalar alohida soliq organlarida hisobga qo'yilishi lozim. Bundan tashqari, bitta yuridik shaxs – O'zbekiston Respublikasi norezidentining bir nechta doimiy muassasasi bo'yicha soliq hisobotini jamlashga yo'l qo'yilmaydi. Ya'ni o'z faoliyatini bir nechta doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan norezident yuridik shaxsning har bir doimiy muassasa bo'yicha alohida hisobotlarni topshirishi va soliqlarni to'lashga to'g'ri keladi. Albatta, bu norezident yuridik shaxs uchun birmuncha qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin².

Xalqaro tajribani o'rganish shuni ko'rsatadiki, ba'zi bir mamlakatlarning soliq qonunchiligi o'z hududida bir nechta doimiy muassasa orqali tadbirkorlik faoliyatini yuritayotgan norezident yuridik shaxslarga qulaylik tug'dirish maqsadida norezident foyda solig'ini bitta doimiy muassasa orqali amalga oshirish imkoniyatini beradi. Masalan, Xitoy Xalq Respublikasi soliq qonunchiligida mamlakatda 2 va undan ortiq doimiy muassasa orqali faoliyat yuritayotgan norezidentga soliq organlarining roziligi bilan yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini jamlangan holda to'lash imkoniyati beriladi³.

2 O'zbekiston Respublikasining soliq kodeksining 129, 349-moddalari.

3 <http://www.oecd.org>, Article 51. Enterprise Income Tax Law of the People's Republic of China.



XULOSA VA TAKLIFLAR

Davlatning norezidentlar faoliyatini soliq solish orqali tartibga solishda ikki jihatni ko'zlagan holda amalga oshirishi kerak. Birinchisi, mamlakat budjeti daromadlarini shakllantirish va ularni ko'paytirish bo'lsa, ikkinchisi chet el investori hisoblanuvchi norezidentlar faoliyatiga soliq solishni takomillashtirish va ularning investitsiyaviy faoliyatini rag'batlantirish. Intellektual mulk huquqi obyektlariga to'lov hisoblangan royaltiga yuqori soliq stavkasini qo'llanilishi chet el kompaniyalarini intellektual mulk obyektlarini litsenziyaga berishdan qaytarishi ham mumkin. Bizningcha, intellektual mulk obyektlaridan foydalanganlik uchun royaltiga nisbatan soliq stavkasini pasaytirish mamlakatimizning innovatsion rivojlanishida foydali bo'lishi mumkin. Yuqorida shakllantirilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar mamlakatimizda chet el investorlarni faoliyatini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari bu soliq bazasini kengayishiga, shuningdek, rezident va norezidentlarga ikkiyoqlama soliqqa tortishni bartaraf etishda davlatlararo konvensiya va shartnomlarini to'g'ri qo'llanilishi hisobiga ularni faolligini oshirish va soliqqa tortish tamoyillaridan foydalanib samarali natijalarga erishish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. 101 термин налогового права: крат. законодат. и доктринальное толкование / Н. Н. Балюк, В. В. Замулко, А. В. Красюков [и др.] ; рук. авт. кол. Н. А. Соловьева. М.: Инфотропик Медиа, 2015. 452 с.
2. Семенихин В. В. Устранение двойного налогообложения по налогу на прибыль // Налоги. 2014. № 29. С. 9.
3. Полежаева Л. В. Международное двойное налогообложение: механизм устранения в Российской Федерации. М.: Магистр: Инфра-М, 2014. С. 9.
4. Давронов З. Илмий ижод методологияси. – Т.: Иқтисод-Молия, 2007.
5. <https://soliq.uz/page/xalqaro-hamkorlik>.
6. <http://www.oecd.org>, Article 51. Enterprise Income Tax Law of the People's Republic of China.
7. <https://www.oecd-ilibrary.org>.
8. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2020-yil. old.lex.uz/uz/law_collection/2020.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 6

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

